

С.В. Федоренко
fedorenkosvit@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3321-6946>

Я.О. Шевченко
aveson7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6950-271X>

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

У статті розглянуті теоретичні підходи до проблеми професійного самовизначення старшокласників з порушеннями зору. Встановлено необхідність управління процесом професійного самовизначення школярів, яке має бути спрямоване на вивчення його інтересів, психологічних механізмів, які забезпечують самопізнання та самооцінку особистісних якостей, ідентифікацію сформованості знань та уявлень про майбутню професійну діяльність, як в соціальній необхідності даної професії так і в плані можливостей оволодіти неї. Вибір професії особами з порушеннями зору має труднощі, які з одного боку пов'язані із обмеженою кількістю професій якими вони можуть оволодіти, адже багато професій потребують саме візуального контролю. З іншого – психологічними особливостями даної категорії осіб, а саме труднощами пізнання як зовнішнього світу, так і власних внутрішніх морально-психологічних якостей, які мають значний вплив на їх подальші життєві перспективи та плани в тому числі і професійне самовизначення. Формування професійного самовизначення школярів з порушеннями зору потребує посиленого педагогічного керівництва. Формування професійного самовизначення школярів з порушеннями зору потребує посиленого педагогічного керівництва.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна орієнтація, вибір професії, життєві перспективи, старшокласники, діти з порушеннями зору.

Постановка проблеми. В становленні соціально активної особистості важливого значення набуває професійна діяльність. Правильно обраний професійний шлях є запорукою успішності кожної особистості. Відповідно, важливим і водночас складним завданням є формування в учнів старших класів свідомого ставлення до вибору майбутньої професії. Шляхи реалізації даного завдання потребують врахування індивідуальних особливостей старшокласників (наявні інтереси, активна життєва позиція, сформованість знань про майбутню професію і т.д.), потреби сучасного суспільства, а також соціальні умови, в яких формується особистість.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблема професійного самовизначення підростаючого покоління досить широко представлена в науково-методичних працях вітчизняних на зарубіжних авторів. Так, теоретичні передумови розробки визначеної проблеми висвітлені у

дослідженнях В. Бондаря, Л. Виготського, І. Беха, С. Максименка, В. Моляко, В. Синявський, Б. Федоришина та ін. Професійне самовизначення тісно пов'язують із розвитком особистості Л. Божович, Л. Виготський та ін. при цьому науковці вказують на нерозривний зв'язок між професійним самовизначенням та самореалізацією особистості саме як суб'єкта праці. Необхідність управління професійним самовизначенням школярів, що спирається на вивчення ролі суб'єкта даного процесу (глибокого вивчення його інтересів, психологічних механізмів, які забезпечують самопізнання та самооцінку особистісних якостей, ідентифікацію сформованості знань та уявлень про майбутню професійну діяльність, як в соціальній необхідності даної професії так і в плані можливостей оволодіти нею) представлені в роботах І. Вітківської, Д. Закатнова, О. Кокун, О. Мельник, Б. Федоришина та ін.). Також науковці пов'язують професійне самовизначення з підлітковим та юнацьким віком та розглядають його, як найважливіше новоутворення для даних періодів розвитку особистості (Л. Виготський, Є. Клімов та ін.).

Проблема формування професійного самовизначення у осіб з порушеннями зору набуває особливо важливого значення і це пов'язано в першу чергу із обмеженими можливостями у даній категорії осіб щодо вибору напрямку майбутньої професійної діяльності. Крім того, в наукових працях Т. Гребенюк, Є. Клопоти, І. Моргуліса, Г. Мустафаєва, Є. Синьової, С. Федоренко та ін. вказується на те, що подальші життєві перспективи та плани, зокрема й професійне самовизначення, старшокласників з порушеннями зору обумовлені особливостями їх психофізичного розвитку та потребують посиленого педагогічного керівництва з їх формування. Разом з тим цілеспрямованих досліджень щодо вивчення професійного самовизначення старшокласників з порушеннями зору в тифлопсихології та тифлопедагогіці ми не знаходимо.

Таким чином, **мета дослідження** – на основі аналізу науково-методичної літератури визначити теоретичні підходи до вивчення питання формування професійного самовизначення учнів старших класів із порушеннями зору. Для досягнення поставленої мети нами були використані наступні **методи дослідження**: аналіз, систематизація та узагальнення даних загальної й спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного змісту статті. В українському педагогічному словнику професійне самовизначення тлумачиться, як «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який полягає в усвідомленні особистості себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності та передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста» (Гончаренко, 1997, с. 376).

У свою чергу В. Сидоренко відзначає, що сутність професійного самовизначення полягає в самостійному та свідомому віднайденні змісту обраної професії, а також всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній та соціально-економічній ситуації, і водночас, встановленні змісту в самому процесі професійного самовизначення.

Разом з тим, є наукові праці, в яких вибір учнями старших класів майбутньої професії та професійне самовизначення старшокласників не розглядаються як тотожні терміни, зокрема В. Моляко. Професійне самовизначення автор розуміє не лише як вибір майбутньої професії, а і його реалізацію, включаючи до складу професійного самовизначення, поряд із вибором професії та професійною підготовкою, адаптацію людини на конкретному робочому місці.

Схожі погляди на розуміння поняття «професійне самовизначення» знаходимо в працях О. Моріна. Професійне самовизначення особистості розглядається ним як поетапний процес, у якому на першому етапі здійснюється дія, що пов'язана із прийняттям рішення про вибір або зміну професії, а на другому – результат цієї дії.

І. Вітковська (2002) професійне самовизначення розглядає у двох планах: як поступове орієнтування особистості в сфері діяльності і як сам процес вибору професії. При цьому визначальним у професійному самовизначенні вона вважає саме формування особистісного професійного плану.

У свою чергу Т. Оксенчук та О. Гузенко, вказуючи на поетапність професійного самовизначення особистості, пов'язують його із віковими періодами становлення особистості, а саме: первинна актуалізація професійного вибору (дошкільний період); формування ціннісних професійних орієнтацій (в процесі здобуття загальної середньої освіти); безпосередній вибір професії; процес професійного навчання та професійна адаптація молодого спеціаліста.

Як показав аналіз наукової літератури (І. Вдовенко, І. Жерноклеєв, Д. Закатнов, О. Капустіна та ін.), професійне самовизначення багатьма науковцями розглядається як постійний процес, як важлива ланка у безперервному ланцюгу різноманітних актів її самореалізації. Тобто, професійне самовизначення не завершується вибором професії чи отриманням відповідної професійної підготовки, адже перед особистістю вже в процесі самої трудової діяльності постійно виникають питання, що пов'язані із уточненням та рефлексією своєї соціально-професійної ролі, професійних досягнень, підвищення професійного рівня, саморозвитку, прийняття рішень щодо кар'єрного росту, зміни трудового колективу тощо.

Досліджуючи питання професійного самовизначення випускників школи І. Вдовенко (2015) приходять до висновку, що їх професійний вибір не завжди має стійкий характер, що негативно впливає на сам процес оволодіння професією. При цьому автор наголошує, що чим сильніше виражений професіональний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії. Крім того науковець також констатує, що невміння учнів реально оцінити ситуацію на ринку праці та низький рівень знань і умінь, призводять до нереалізованості у професійному плані (с. 49).

У багатьох наукових працях (Д. Закатнов, О. Капустіна, Г. Корсун, Б. Федоришин та ін.), присвячених проблематиці професійного самовизначення підростаючого покоління, звертається увага на необхідності кваліфікованої допомоги сучасним старшокласникам у виборі майбутньої професії та закладу освіти, в якому її можна здобути. Адже часто старшокласники вибір майбутньої професії

здійснюють спираючись лише на її зовнішню привабливість (рівень заробітної плати, престижність, за порадою чи прикладом батьків) і при цьому зовсім не враховують власні особистісні якості. Тобто виникає необхідність педагогічного керівництва процесом професійного самовизначення старшокласників.

Науковці, зокрема Г. Корсун (2007), розглядають педагогічне керівництво процесом самовизначення як організацію та реалізацію координуючого впливу на старшокласника відповідними педагогічними засобами з метою підготовки учня до свідомого та самостійного вибору професії. При цьому науковець також наголошує на тому, що педагогічне керівництво процесом професійного самовизначення не обмежує свободу дій особистості, адже вільний вибір професії не відбувається стихійно і має підпорядковуватися свідомій необхідності особистості, а прагнення та наміри особистості повинні узгоджуватися з потребами суспільства. Крім того, старшокласникам, які роблять вибір майбутньої професії, слід допомогти розібратися у власних якостях і можливостях та співвіднести їх із вимогами, які висуває кожна професія. Тобто, в процесі педагогічного керівництва здійснюється підготовка старшокласників до свідомого професійного самовизначення.

Щоб успішно здійснювати педагогічне керівництво процесом формування професійного самовизначення у старшокласників слід знати чинники, які впливають на даний процес. Серед чинників виділяють наступні: об'єктивні (рівень підготовки, стан здоров'я, поінформованість про світ професій); суб'єктивні (інтереси, здібності, темперамент, характер) та соціальні (соціальне оточення, рівень освіченості батьків, засоби масової інформації, література, культура і мистецтво тощо) (Жерноклеєв, 2002).

Одним із чинників, який сприяє усвідомленому вибору майбутньої професії, побудові та реалізації реалістичних професійних планів на віддалену перспективу, є система специфічних психолого-педагогічних засобів, що визначаються як професійна орієнтація. Професійну орієнтацію в школі розглядають як органічну частину всієї системи освітньої діяльності, а не як суму окремих заходів, до того ж пов'язаних лише з випуском учнів зі школи. Вона має якнайтісніше поєднуватися загалом із процесом формування всебічного розвитку особистості, підготовкою учнів до життя, праці і здійснюватися планомірно через навчальну та позакласну роботу. Основне завдання шкільної системи професійної орієнтації – за допомогою педагогічних засобів здійснювати дієвий вплив на психологічну сферу учня, щоб підготувати його до свідомого вибору своєї майбутньої професії (Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу, 2016, с. 46).

У своїх працях Б. Федоришин вказує на те, що важливою передумовою успішного професійного самовизначення є сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії та сприяють успішному оволодінню нею. Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей, як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани,

ідеали, переконання.

Питання необхідності свідомого вибору майбутньої професії та професійного самовизначення підлітків з порушеннями психофізичного розвитку визначається рядом науковців (Ю. Бистрова, В. Бондар, К. Рейда, Є. Синьова, С. Федоренко та ін.). Досліджуючи дане питання науковці сходяться в думці про те, що підлітки з порушеннями психофізичного розвитку мають робити самостійний вибір майбутньої професії, а не лише спиратися на думку батьків, педагогів чи психологів. Роль дорослих у цьому процесі має бути спрямована на розширення знань та уявлень підлітків про ту чи іншу професію, за необхідності спрямувати їх на необхідний вибір, але ні в якому разі не здійснювати вибір за них.

Різними дослідження в тифлології доведено, що особам з порушеннями зору доступні багато видів фізичної та інтелектуальної праці, але з урахуванням їх індивідуальних можливостей. Так, О. Литвак наполягає на необхідності правильно проведеної роботи профорієнтування та профвідбору, адже це дозволить вчасно попередити втому, розвивати витривалість, підбирати відповідні види фізичної та інтелектуальної праці. Крім того, автор вказує на те, що для успішної соціально-трудової реабілітації осіб з порушеннями зору необхідно враховувати їх настанову на працю, наявність позитивної мотивації, відношення до дефекту та соціальної позиції.

Серед механізмів, що мають вирішальний вплив на професійне самовизначення особистості, за Є. Клімовим, є вирішення певних протиріч, які пов'язані з процесом опанування професією й виникають між внутрішніми можливостями та зовнішніми вимогами. В цьому аспекті, коли йдеться про особистість з порушеннями зору, слід вказати, що вирішити дане протиріччя самостійно вона не в змозі і відповідно потребує кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу та психолого-педагогічного забезпечення процесу професійного самовизначення (Є. Синьова, 2012).

Твердження Є. Синьової (2012) пов'язане з тим, що в процесі вибору професії особами з порушеннями зору слід враховувати низку факторів: загальний стан здоров'я; глибина порушення зору; рівень розвитку опорно-рухового апарату; сформованість навичок просторового орієнтування; наявність інтелектуальних та природних здібностей (у випадку наявності інтересу до розумової праці); наявність організаторських та комунікативних навичок; рівень розвитку збережених аналізаторів; наявність санітарно-гігієнічних протипоказань та можливості травмування під час трудових процесів, які потребують зорового контролю; протипоказання до надмірних фізичних навантажень, а також перебування в одній і тій самій позі.

Хоча обмеження вибору професій особами з порушеннями зору прямо й залежить від стану їх зорової функції, але формування настанови на працездатність, на працю, позитивні мотиви діяльності не залежать від глибини дефекту, що підтверджується частими випадками високої працездатності при глибоких порушеннях зору і навпаки. Експериментальні дослідження О. Литвака показали, що найбільш сприятливі настанови на працю зафіксовані у сліпонароджених, найменш сприятливі – у осіб, які втратили зір у зрілому віці.

У дослідженнях А. Суславичуса вказується на наявність у осіб з порушеннями зору негативних настанов до складної праці. Автор пов'язує це з недоліками реабілітаційної роботи та вказує на необхідність формувати у дітей з порушеннями зору упевненість у власних силах та творчих можливостях.

У якості чинників вибору професії слід враховувати життєві плани особистості й в інших областях (Н. Євдокимова, Харченко). Так, за дослідженнями Г. Мустафаєва (1998), який вивчав особливості життєвих планів незрячих старшокласників, було визначено, що у більшості випускників немає життєвих планів на майбутню професійну діяльність і коло бажаних для оволодіння професій досить обмежене. Крім того, автор звертає увагу на те, що у незрячих старшокласників спостерігаються тенденції до неадекватного заниження життєвих планів у трудовій діяльності, сподівання на значну сторонню допомогу та постановка занадто віддалених перспектив реалізації життєвих планів, що розглядаються ним як псевдокомпенсаторні утворення.

Дослідження стану організації профорієнтаційної роботи в спеціальних закладах освіти для дітей з порушеннями зору, проведене Г. Мустафаєвим (1998) показали, що коло професійних інтересів учнів широкі і майже не відрізняється від кола інтересів дітей зі збереженим зором. Інтереси підлітків з порушеннями зору поширюються на різні сфери діяльності і нерідко значно яскравіше виражені, ніж у їх зрячих однолітків. Разом з тим, майже у всіх незрячих учнів має місце високий рівень амбіцій, ефект неадекватності. А серед професій, за якими планують працювати незрячі випускники, в абсолютній більшості названі ті, що потребують подальшого навчання і є престижними для сліпих (учитель, масажист, музикант, соціолог, психолог, юрист, програміст тощо).

За дослідженнями Т. Гребенюк (2008) встановлено, що близько 90 % незрячих випускників прагнуть здобути вищу освіту. Отже, можна констатувати, що випускники, які мають порушення зору, вважають вищу освіту престижною і бажають її здобути, інша справа, на яку саме професію вони орієнтуються та чи будуть вони конкурентоздатними на сучасному ринку праці здобувши її.

У працях О. Жихарева відмічено, що формування професійних інтересів у незрячих дітей має багато схожого з подібним процесом у дітей зі збереженим зором. Разом з тим він виділяє й певні характерні особливості цього процесу, а саме: проходить в умовах обмеженого вибору професій, оскільки більшість професій потребує візуального контролю; розвиток пізнавальних процесів відбувається у відповідності до наявного рівня компенсаторних функцій та сформованості навичок соціального і просторового орієнтування; процес формування має бути цілеспрямованим, із залученням вчителя праці, вихователів, лікаря-офтальмолога; рекомендації з вибору професії слід розробляти з врахуванням загальнофізичних, сенсорних та інтелектуальних здібностей.

Вибір професії пов'язаний з минулим досвідом особистості і сам процес професійного самовизначення простягається далеко в майбутнє, беручи участь у формуванні загального образу «Я» людини, визначаючи в кінцевому результаті всю спрямованість життя. Дослідження, проведені в галузі

тифлопсихології, показують, що формування Я-концепції у дітей з порушеннями зору мають певні труднощі та особливості, і пов'язані вони, в першу чергу, із труднощами пізнання як зовнішнього світу, так і власних внутрішніх морально-психологічних якостей (Синьова, 2012). Розбіжність «Я реального» і «Я ідеального», характерне для підліткового віку, в умовах зорової депривації значно посилюється, що виражається в появі невпевненості в собі, в замкнутості, підвищеній уразливості, впертості, ворожості, нестійкості рівня домагань (С. Власенко, Є. Клопота, Є. Синьова, Ю. Тімакова та ін.). Все це призводить до зниження рівня розвитку самооцінки, що у свою чергу негативно впливає на визначення подальших життєвих перспектив, в тому числі й професійне самовизначення.

Вирішальний вплив на процеси компенсації порушеного зору, за дослідженнями І. Моргуліса, має праця, особливо ті її види, які усвідомлюються особистістю як соціально значимі. В цьому аспекті слід звернути увагу також на дослідження В. Андрієнка, В. Ремажевської, Т. Свиридюк, С. Федоренко та ін., які вказують на те, що труднощі, які виникають у дітей з порушеннями зору в процесі трудової діяльності, обумовлені не лише їх психофізіологічними особливостями, але й цілим рядом соціальних причин. Наприклад, ставленням до дитини оточуючих, які створюють навколо дитини атмосферу співчуття та жалю. Це призводить до того, що, як зазначає Т. Свиридюк – у дитини з порушеннями зору вже з раннього віку притупляється прагнення до трудової діяльності на користь інших і, навпаки, переважає споживацьке ставлення до оточуючих.

Отже, формування позитивного ставлення до праці та майбутньої професійної діяльності, тобто професійна орієнтація, є одним із важливим завдань спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями зору. Професійна орієнтація осіб з порушеннями зору, за визначенням Є. Синьової та С. Федоренко (Є. Синьової & С. Федоренко, 2009, с. 219), передбачає застосування сукупності психолого-педагогічних, медичних та організаційних заходів впливу на вихованців з метою виявлення й формування у них професійних інтересів і здібностей та впливу на вибір професії відповідно до зорових, психічних і фізичних можливостей, особистих нахилів та соціально-економічних потреб суспільства.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Аналіз наукової літератури показав, що професійне самовизначення розглядається науковцями як процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який полягає в усвідомленні особистості себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності та передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста. Вибір професії особами з порушеннями зору обумовлений особливостями їх психофізичного розвитку та потребує посиленого педагогічного керівництва з їх формування. Форми та методи роботи із формування професійного самовизначення осіб з порушеннями зору повинні бути спрямованими в першу чергу на самопізнання та розвиток вміння здійснювати аналіз професій, враховуючи свої інтереси та психофізичні можливості. Подальше дослідження спрямоване на розробку

методики діагностичного обстеження рівня сформованості професійного самовизначення у старшокласників з порушеннями зору.

Список використаних джерел:

1. Вітковська, О.І. (2002) Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації. (Дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07). Київ. **2. Вдовенко, І.С.** (2015) Професійне самовизначення учнів та їхнє професійне спрямування під час навчання в Щорському вищому професійному училищі лісового господарства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. (Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи)*. Вип. 51. 46-51. **3. Гончаренко, С.У.** (1997). Український педагогічний словник. Київ. **4. Гребенюк, Т.М.** (2008) Соціально-психологічна адаптація інвалідів з вадами зору до навчання у вищих навчальних закладах. (Дис. ... канд. психол. наук). Київ. **5. Жерноклєєв, І.В.** (2002). Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання. (Дис. ... канд. пед. наук). Тернопіль, 212 с. **6. Капустіна, О.В.** (2003). Активізація професійного самовизначення старшокласників. *Навчальні інновації та їх вплив на якість освіти*. Київ : КНЕУ. 437-438. **7. Кокун, О.М.** (2012). Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К. : Інформ.-аналіт. Агентство. **8. Корсун, Г.О.** (2007). Професійне самовизначення старшокласників як проблема теорії та методики виховання в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8556/1/25.pdf>. **9. Мустафаєв, Г.Ю.** (1998). Особливості життєвих планів сліпих старшокласників. (Автореф. дис... канд. психол. наук). Київ. **10. Синьова, Є.** (2012). Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору. (Монографія). Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. **11. Синьова, Є. & Федоренко, С.** (2009). Тифлопедагогіка : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. **12. Федоренко, С.В.** (1997). Корекційна спрямованість формування навичок самообслуговування у молодших слабозорих дошкільників. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

References

1. Vitkovs`ka, O.I.** (2002) Psy`xologichni umovy` profesijnogo samovy`znachennya vy`puskny`kiv serednix shkil u procesi profkonsul`taciyi. (Dy`s. ... kand. psy`xol. nauk : specz. 19.00.07). Ky`yiv. [in Ukrainian]. **2. Vdovenko, I.S. (2015) Profesijne samovy`znachennya uchniv ta yixnye profesijne spryamuvannya pid chas navchannya v Shhors`komu vy`shhomu profesijnomu uchy`ly`shhi lisovogo gospodarstva. Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. (Seriya 5. Pedagogichni nauky` : realiyi ta perspekty`vy`). Vy`p. 51. 46-51. [in Ukrainian]. **3. Goncharenko, S.U.** (1997). Ukrayins`ky`j pedagogichny`j slovny`k. Ky`yiv. [in Ukrainian]. **4. Grebenyuk, T.M.** (2008) Social`no-psy`xologichna adaptaciya invalidiv z vadamy` zoru do navchannya u vy`shhy`x navchal`ny`x zakladax. (Dy`s. ... kand. psy`xol. nauk). Ky`yiv. [in Ukrainian]. **5. Zhernoklyeyev, I.V.** (2002). Pedagogichni umovy` zabezpechennya profesijnogo samovy`znachennya uchniv osnovnoyi shkoly` na urokax trudovogo navchannya. (Dy`s. ... kand. ped. nauk). Ternopil`, 212 s. [in Ukrainian]. **6. Kapustina, O.V.** (2003). Akty`vizaciya profesijnogo samovy`znachennya starshoklasny`kiv. Navchal`ni innovaciyi ta yix vply`v na yakist` osvity`. Ky`yiv : KNEU. 437-438. [in Ukrainian]. **7. Kokun, O.M.** (2012). Psy`xologiya profesijnogo stanovlennya suchasnogo faxivcya : monografiya. In-t psy`xologiyi im. G. S. Kostyuka NAPN

Ukrayiny. K. : Inform.-analit. Agentstvo. [in Ukrainian]. **8. Korsun, G.O.** (2007). Profesijne samovy`znachennya starshoklasny`kiv yak problema teorii ta metody`ky` vy`xovannya v robotax vitchy`znyany`x ta zarubizhny`x vcheny`x. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8556/1/25.pdf>. [in Ukrainian]. **9. Mustafayev, G.Yu.** (1998). Osobly`vosti zhy`ttyevy`x planiv slipy`x starshoklasny`kiv. (Avtoref. dy`s... kand. psy`xol. nauk). Ky`yiv. [in Ukrainian]. **10. Sy`n`ova, Ye.** (2012). Osobly`vosti rozvy`tku i vy`xovannya osoby`stosti pry` gly`boky`x porushennyax zoru. (Monografiya). Ky`yiv : Vy`davny`cztvo NPU imeni M.P. Dragomanova. [in Ukrainian]. **11. Sy`n`ova, Ye. & Fedorenko, S.** (2009). Ty`fopedagogika : Pidruchny`k dlya studentiv vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv. K.: NPU imeni M.P. Dragomanova. [in Ukrainian]. **12. Fedorenko, S.V.** (1997). Korekcijna spryamovanist` formuvannya navy`chok samoobslugovuvannya u molodshy`x slabozory`x doshkil`ny`kiv. (Avtoref. dy`s. ... kand. ped. nauk). Ky`yiv. [in Ukrainian].

S. Fedorenko, Y. Shevchenko. Theoretical questions of professional self-determination of senior students with visual problems.

The article considers theoretical approaches to the problem of professional self-determination of senior students with visual impairment. Professional self-determination is seen as a process of decision-making by the person concerning the choice of future work. The necessity of management of the process of professional self-identification of pupils, which should be directed on studying of his interests, psychological mechanisms, which provide self-knowledge and self-evaluation of personal qualities, identification of knowledge formation and ideas about future professional activity, both in social necessity of this profession and in terms of opportunities to master it, has been established. Among the factors that influence the process of professional self-determination should be distinguished: Objective (level of training, state of health, awareness of the world of professions); subjective (interests, abilities, temperament, character) and social (social environment, level of education of parents, mass media, literature, culture and art, etc.).

The choice of profession by people with visual impairments has difficulties, which on the one hand are connected with a limited number of professions which they can study, because many professions require precisely visual control. On the other – psychological features of this category of persons, namely difficulties of knowledge of both the external world and their own internal moral and psychological qualities, which have a significant influence on their further life prospects and plans, including professional self-identification. The formation of professional self-identification of pupils with visual impairments requires strengthened pedagogical guidance, i.e. professional orientation. Professional orientation of persons with visual impairment provides application of a combination of psychological-pedagogical, medical and organizational measures of influence on pupils with the purpose of revealing and forming in them professional interests and abilities and influence on choice of profession according to visual, mental and physical capacities, personal preferences and social-economic needs of society. Pedagogical guidance in the process of professional self-determination does not limit the individual's freedom of action, because the free choice of a profession does not happen spontaneously and must be subordinated to the conscious need of the individual, and the aspirations and intentions of the individual must be consistent with the needs of society. Forms and methods of work on forming professional self-identification of persons with visual impairment should be directed primarily on self-knowledge and development of skills to carry out analysis of professions, taking into account their interests and psychophysical opportunities.

Key words: professional self-determination, professional orientation, choice of profession, high school students,